

Strukture svakodnevice u komediji "Matijaš Grabancijaš dijak"

Obradović, Mirna

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:188626>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-14**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Pedagogije

Mirna Obradović

Strukture svakodnevice u komediji *Matijaš Grabancijaš dijak*

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Zlata Šundalić

Osijek, 2016.

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Kulturne prilike i hrvatska književnost u 18. stoljeću.....	5
3. Tituš Brezovački	8
3.1. Biografija.....	8
3.2. Književno stvaralaštvo	9
4. <i>Matijaš Grabancijaš dijak</i>	11
4.1. O djelu	11
4.2. Elementi svakodnevice.....	14
5. Zaključak	21
6. Literatura i izvori.....	22

Sažetak

U završnom radu istraživat će se djelo Tituša Brezovačkog „Matijaš Grabancijaš dijak“. Na temelju povijesti stare hrvatske književnosti različitih autora (R. Bogišić, I. Frangeš, K. Georgijević, M. Kombol, B. Vodnik), opisat će se kulturne prilike i hrvatska književnost u 18. stoljeću te će se prikazati život i književni rad ovog dramskog pisca i prigodnog pjesnika. Nadalje, objasnit će se književna vrijednost samoga djela, temeljna obilježja, kao i mogući utjecaji na njega. Naglasak će, prije svega, biti na rezultatima istraživanja svakodnevice u „Matijašu Grabancijašu dijaku“ Tituša Brezovačkog, što je i središnja tema završnoga rada. Pozornost je posebice usmjerena na nekoliko elemenata, odnosno struktura svakodnevice koje se analiziraju u radu (hrana i piće, stanovanje, odjeća, različiti predmeti i oruđa, međuljudski odnosi, zanimanja, životinje i biljke). Istraživanje je pokazalo da su odjevni i uporabni predmeti te različiti oblici međuljudskih odnosa najbrojniji i da kao takvi ponajviše pridonose stvaranju slike života u 18. stoljeću. Od pojedinačnih leksema najčešće se navode različiti termini za „kuću, vino i novac“. Na temelju provedene analize, može se zaključiti da se najčešći termini mogu svesti na temeljne karakteristike toga doba.

Ključne riječi: Tituš Brezovački, *Matijaš Grabancijaš dijak*, 18. stoljeće, svakodnevica, hrana, piće, stanovanje, odijevanje, međuljudski odnosi

1. Uvod

Da bi se na temelju *Matijaša Grabancijaša dijaka* prikazala svakodnevice u 18. stoljeću, potrebno je, prije svega, smjestiti život i rad Tituša Brezovačkog u 18. stoljeće. Naime, ovaj se književnik u 18. stoljeću ne javlja samo kao komediograf nego i kao navjestitelj novoga vremena u kojem će štokavština imati ulogu književnoga jezika. Pritom se ne smije zanemariti i činjenica da je Brezovački jedan od najznačajnijih predstavnika kajkavske književnosti koji se ponajprije istaknuo svojim dramskim radom. Budući da je u 18. stoljeću vladalo stanje teških i tragičnih okolnosti, ovakvi su književnici primjer naroda koji je svojom željom za preporodom dao značajan doprinos i na književnom polju. Djelo *Matijaš Grabancijaš dijak* Tituša Brezovačkog izvrstan je primjer prikazivanja života toga doba, što potvrđuju mnogobrojni elementi svakodnevice koji će se u radu iscrpno analizirati.

2. Kulturne prilike i hrvatska književnost u 18. stoljeću

Književnost koja je nastala na hrvatskom prostoru tijekom 18. stoljeća nema jedinstvenoga periodizacijskog nazivlja. U prvoj relevantnoj povijesti, u *Povijesti hrvatske književnosti* Branka Vodnika, određuje se kao „književnost 18. stoljeća“, a pobliže je označena kulturnopovijesnom odrednicom „prosvjetiteljstvo“. Krešimir Georgijević u knjizi *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni* takvu književnost naziva „XVIII. stoljećem“, a Rafo Bogišić u *Povijesti hrvatske književnosti* imenuje ju „književnošću prosvjetiteljstva“. U *Povijesti hrvatske književnosti* Ive Frangeša o piscima 18. stoljeća najčešće se govori u okviru stilske formacije nazvane „Racionalizam. Predromantizam“, a to se vrijeme određuje i kao: „prosvjetiteljstvo, prosvijećenost, iluminizam“. Naime, početkom 18. stoljeća nastavljaju se uspješne borbe protiv Turaka započete u 17. stoljeću pod vodstvom princa Eugena Savojskog. Hrvatska je dobila Slavoniju s čitavim Srijemom, a Venecija je svoju vlast u Dalmaciji proširila na Imotski. Bosna i Hercegovina su pod Turcima, za razliku od Dubrovnika koji živi posljednja desetljeća samostalnoga života (Georgijević, 1969: 169). Budući da se usporedno s napretkom u Europi u Hrvatskoj nailazi na zastoj u razvoju te u ljudskim slobodama, zaključuje se da se „dva stoljeća tužne Hrvatske“ nastavljaju i u 18. stoljeću (Bogišić, 1974: 293). Tako je početkom 18. stoljeća i plemstvo bilo neuko, bez naobrazbe i kulture, nespremno za političke pothvate i vođenje ekonomije, a općenito je vladala tromost i lijenost, sklonost razbojništvu te pijanstvu (Georgijević, 1969: 170 – 172).

Kada je riječ o književnom životu, on je u cijeloj Hrvatskoj bio ograničen tek na tanki sloj učenih i pismenih. Naime, u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća nema velikih pojedinaca, nema književnika koji bi se isticali djelima snažnoga i velikoga umjetničkog karaktera. Narod, koji se već stoljećima borio za goli opstanak, jedva je mogao i pomišljati na velika pitanja umjetničkoga oblikovanja općeljudske egzistencije, pa su tako snage hrvatskoga naroda u 18. stoljeću bile pri kraju. Jedini je Dubrovnik imao i dalje sve uvjete za život i stvaranje u slobodi (Bogišić, 1974: 294). Ipak, u Dubrovniku su „velike grane lijepe književnosti drama i ep usahle“, a jedina književna vrsta koja se razvijala bila je lirika. Dubrovačka je lirika tako iznjedrila zbornike bugarštica i novijih deseteračkih narodnih pjesama te prigodnice na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku kao što su ode, himne, elegije, madrigali ili epigrami (Vodnik, 1913: 304, 326). Naime, činilo se da je tužna perspektiva bila razlogom pronalaska utočišta u znanstvenim i klasičnouniverzalnim preokupacijama i medijima. Povodeći se za suvremenim klasicističkim tokovima, priklonili su se jeziku znanosti, latinskom jeziku (Bogišić, 1974: 294 – 295). Tako se

razvija „novo kolo pjesnika latinista“ (Vodnik, 1913: 313). Najsnažniji i najplodniji književni krug hrvatskih latinista u 18. stoljeću djelovao je upravo u Dubrovniku ili je pak iz njega potjecao (Bogišić, 1974: 305). Hrvatski latinisti poznati su kao prevoditelji s grčkog na latinski jezik, ali su jezikom svoje klasične naobrazbe pisali i originalne stihove. Poznati latinisti u Dubrovniku bili su Benedikt Stay, Rajmund Kunić, Brno Džamanjić i Džono Rastić, a u sjevernoj su se Hrvatskoj istaknuli Matija Petar Katančić i Franjo Sebastijanović (Bogišić, 1974: 305 – 310). Latinskim jezikom, osim redovnika koji su se bavili znanošću, pisao je i Adam Baltazar Krčelić koji je ponekad upotrebljavao i kajkavski. Kajkavski dijalekt, kao hrvatski književni jezik koji se više ne zove slovenski, prevladavao je u Zagrebu te u zapadnim krajevima Hrvatske (Georgijević, 1969: 188).

S druge strane, slavonska književnost bila je u prvom redu religiozno–moralna, a pisali su je većinom franjevci. Takva je književnost objašnjavala istine katoličke vjere u katekizmima za pučke škole te u nedjeljnim propovijedima i tumačenjima evanđelja, a opisivao se i život svetaca. Uz religiozno–moralnu književnost, počela se razvijati i književnost svjetovnoga sadržaja, uz koju se javljaju svjetovni kler i svjetovnjaci. Suvremeni ratni događaji budili su interes Slavonaca za književnošću. Među slavonskim književnicima 18. stoljeća najveće značenje imaju isusovac Antun Kanižlić, svjetovnjak Antun Reljković i franjevac Matija Petar Katančić (Vodnik, 1913: 342 – 343).

Naposljetku, kajkavska se književnost dijeli u dvije vrste, religiozno–moralnu na kajkavskom narječju i znanstvenu na latinskom jeziku. Prva je vrsta namijenjena prosvjećivanju puka, a druga obuhvaća različite grane znanosti kao što su: teologija, povijest, geografija, lingvistika i fizika. Pritom se razvija pavlinska književnost koja je isključivo povijesna i rodoljubna, a uz nju se kao „najbolji kajkavski pisac u dopreporodno doba“ istaknuo ekspavlin Tituš Brezovački. Književni rad isusovaca u građanskoj Hrvatskoj intenzivniji je nego u 17. stoljeću, pri čemu se znanstvena djela pišu latinskim jezikom. Na kajkavskom narječju pišu Franjo Sušnik, Andrija Jambrešić, Juraj i Ivan Mulih te Josip Sibeneegg (Vodnik, 1913: 356 – 358).

Važna odrednica književnosti 18. stoljeća bila je njezina prosvjetiteljsko–znanstvena usmjerenost. Gotovo svaki književnik bavio se i znanstvenim radom. Među najznačajnijim znanstvenicima istaknuo se Ruđer Bošković, dok se uz narodnu povijest veže već spomenuti Adam Baltazar Krčelić. Na rezultate u području kulturnoga stvaranja odrazila se i znatna razlika u uvjetima života pojedinih krajeva i društvenih slojeva. Tako su dominantnu ulogu u životu i razvoju hrvatske kulture preuzeli sjeverni krajevi, to jest uža Hrvatska. Gradovi poput Varaždina, Zagreba, Požege i Osijeka od starih gradova postaju važna trgovačka i administrativna središta,

spojnice u cestovnom i vodnom prometu te se u njima smještaju plemićki staleži (Bogišić, 1974: 295 – 298).

Kada je riječ o prosvjeti i školstvu, njihovo stanje dotada nije bilo povoljno jer sve do šezdesetih godina 18. stoljeća u Hrvatskoj i Slavoniji nema sistematske brige o školama i o školovanju učiteljskoga kadra. Školstvo je u stvari bilo „u crkvenim rukama“. 1767. godine u svim hrvatskim i slavonskim županijama postoji tek 24 osnovne škole, a napredak donosi marijaterizijanski školski sustav *Ratio educationis* iz 1777. godine. Pojavljuju se prvi školski udžbenici na narodnom jeziku, pri čemu je prva izašla *Aritmetika horvacka* Mihalja Šilobada Bolšića iz 1758. godine. Slijede gramatike hrvatskoga jezika koje pišu Tadijanović, Relković i Lanosović te pravopis *Kratki navuk za pravopisanje horvatski za potrebnost narodnih škola* iz 1779. godine (Georgijević, 1969: 178 – 180).

U svjetlu stanja kakvo je vladalo u zemlji, ono što je hrvatska književnost u 18. stoljeću pokazala i stvorila pokazuje se kao primjer snage, napora, želje za preporodom, ali i primjer naroda koji je u teškim, tragičnim okolnostima dao značajan doprinos i na književnom polju (Bogišić, 1974: 295).

3. Tituš Brezovački

3.1 Biografija

Tituš Baltazar Brezovački rođen je u Zagrebu 1757. godine. Osnovnu školu završio je u Zagrebu. Nakon niže gimnazije koju je pohađao u Varaždinu i Zagrebu, 1773. godine ušao je u pavlinski red, gdje je djelovao u Remetama te u samostanu svete Jelene (Hećimović, 1971: 7). 1775. godine postao je klerik (Georgijević, 1969: 282). Teologiju je određeno vrijeme studirao u Lepoglavi, a potom i u Pešti. Boravak u Pešti bio je važan i za književno opredjeljenje Brezovačkoga, gdje su mu kao primjer mogla poslužiti rodoljubna književna nastojanja nekih mađarskih književnika. Od 1781. bio je profesor varaždinske gimnazije, potom njemački propovjednik, a radio je i kao pomoćnik župnika u Križevcima te kapelan u selu Rakovcu. 1792. godine vraća se u rodni Zagreb. U Zagrebu živi u skromnim materijalnim uvjetima, a zamjera se i biskupu Vrhovcu. Nakon toga odlazi u Krapinu te u Ruševo kraj Požege. Krajem 1799. godine dobiva mjesto svećenika altarista u crkvi Svetoga Marka u Zagrebu, a uskoro postaje i prebendar. Uz nova zaduženja, uslijedile su i zdravstvene poteškoće, a Brezovački se tih posljednjih godina svoga života počinje intenzivnije baviti književnim radom (Hećimović, 1971: 7 – 9). Uz to ga prate i neprilike s crkvom te parnica sa susjedima (Bogišić, 1974: 364 – 366). Umro je u Zagrebu 1805. godine (Georgijević, 1969: 284).

3.2 Književno stvaralaštvo

Na razmeđu stoljeća, uoči 1790. godine u Zagrebu, u dvostrukoj se ulozi javlja bivši pavlin Tituš Brezovački. Brezovački se javlja kao (predštokavski) navjestitelj novih vremena te (kajkavski) komediograf. Pripada među prve koji, u Zagrebu, priznaju vrijednost Kačićeve štokavštine i potrebu da se ona postavi kao standard cjelokupne hrvatske književnosti (Frangješ, 1987: 128 - 129). Književni ugled ipak je stekao svojim dramskim radom. Njegovo prvo dramsko djelo je *Sveti Aleks*, nastao za vrijeme boravka u Varaždinu (Frangješ, 1987: 433). *Sveti Aleks* objavljen je 1786. godine, a istaknuo se i svojim komedijama: *Matijaš Grabancijaš dijak* prikazan 1804. godine te igrokazom *Diogeneš iliti sluga dveh zgubljenih bratov* koju je Toma Mikloušić objavio 1823. godine. U navedenim djelima prikazao je zanimljive crte i strane hrvatskoga građanskog društva i života svoga vremena (Bogišić, 1974: 366).

Budući da se smatra jednim od najznačajnijih predstavnika kajkavske književnosti (Hećimović, 1971: 6), potrebno ga je pobliže smjestiti u kajkavsku književnost. Naime, u korpusu starije hrvatske kajkavske književnosti razlikuju se tri razdoblja. Svako je od njih obilježeno vremenom i mjestom nastanka, tematskim i dramaturškim značajkama te namjenom i mjestom izvedbe. Prvom razdoblju pripadaju drame izvedene u isusovačkim školskim kazalištima Zagreba i Varaždina između 1606. i 1772. godine. Drugo razdoblje obuhvaća drame napisane između 1791. i 1834. godine, a tom razdoblju pripadaju i drame Tituša Brezovačkog. Ovo se razdoblje dijeli u dva smjera. Riječ je o rasponu od sentimentalne građanske drame i vjersko-poučnoga igrokaza na jednoj, do komedije na drugoj strani. Iako je sam Brezovački *Diogeneša* nazvao „veselim igrokazom“, i *Diogeneš* i *Matijaš* po svim su obilježjima komedije koje pripadaju „četirima ponajboljim kajkavskim komedijama“, nastalim na samome početku 19. stoljeća. U trećem se razdoblju, za razliku od prethodna dva, nalaze drame koje su nastale izvan kruga sjemenišnih autora. Pišu ih dramatičari koji su počeli kao kajkavski književnici, a potom su usvojili propisano štokavsko narječje (Batušić, 2002: 7 – 11, 109). Kada je riječ o drami, Tituš Brezovački, kao i Marin Držić kojemu u mnogome slič, morao je paziti što će reći i na koji način, ali je naposljetku ipak pronašao način kako će svoju misao prikriti u zabavljački intoniranu komediografsku maniru (Bogišić, 1974: 366).

Tituš Brezovački bio je i prigodni pjesnik (Georgijević, 1969: 289). Napisao je niz prigodnica na hrvatskom, latinskom i njemačkom jeziku (Bogišić, 1974: 366). Kombol (1945) navodi da su to pretežno bile latinske prigodnice zbog kojih se Brezovački svrstava u red naših posljednjih latinskih pjesnika, uspoređujući ga sa suvremenicima Matijom Petrom Katančićem, Franjom

Sebastijanovićem, Tomom Mikloušićem i drugima. Njegova najpoznatija latinska pjesma je *Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae trium sororum recursus ad novum proredem C. I. Erdödy* (Georgijević, 1969: 289). U latinskoj pjesmi *Ode inclyte nobilitati* žestoko napada Napoleona, dok u ostalim prigodnicama slavi svoje ugledne suvremenike. Neke je prigodnice pisao na štokavskom dijalektu (Bogišić, 1974: 366). Među tiskanim prigodnicama samo su dvije hrvatske: *Uspominak* i *Pismo baronu Juri Rožiću*. Obje su značajne jer su pisane u štokavskim desetercima s očitim ugledanjem u narodnu pjesmu i Andriju Kačića Miošića, koji se u posljednjoj prigodnici i spominje. Sve to upućuje na zaključak da je Brezovački, više od svojih suvremenika, naslućivao ulogu štokavštine kao književnog jezika (Kombol, 1945: 393). Za vrijeme boravka u Krapini napisao je *Kovača Krapinskoga*, ali je to djelo izgubljeno (Bogišić, 1974: 364). Objavio je i knjižicu s ciljem obrane zagrebačkoga klera, a povodom biskupova rođenja napisao je *Onomasticon* u kojemu ga slavi (Georgijević, 1969: 289 – 290).

4. Matijaš Grabancijaš dijak

4.1. O djelu

Pretpostavlja se da je djelo *Matijaš Grabancijaš dijak* napisano 1803. godine (Bogišić, 1974: 367). Riječ je o igrokazu koji je predstavljen u kraljevskom plemićkom konviktu 12. veljače 1804. godine u Zagrebu (Georgijević, 1969: 284 – 285). S cenzurskim skraćenjima, djelo je tiskano iste godine (Frangješ, 1987: 433), pod nazivom „Matijaš Grabancijaš dijak. Vu trojem dogodu ispeljan po Titušu Brezovačkom prevendaru sv. Ivana i igran vu kraljevskom konviktu vu Zagrebu dana 12 sečna leto 1804.“. Drugo izdanje djela iz 1821. godine priredio je Toma Mikloušić, koji je uveo stvarne i formalne izmjene. Tako je, primjerice, od tri čina načinio četiri (Bogišić, 1974: 367). Ovo su djelo objavili i Branko Vodnik te Milan Ratković. Naime, cilj svoga djela pisac je objasnio u „zavjetku“ i u predgovoru: „dobri nauci temelj su ličnog i općeg dobra, pomoću njih čovjek zna uputiti kako sebe, tako i bližnjega i sačuvati se od zla“. Čitatelj će čuti od dijaka kolika je korist od napretka u dobrim naucima. Autor u djelu prožima istinu sa smiješnim, iz čega proizlazi namjera da se napiše komedija, ali i nedostatak književnoga znanja i teatarske vještine (Georgijević, 1969: 285). Humor prije svega pridonosi jeziku. „*Matijaš* je pisan lijepom i jedrom kajkavskom prozom.“ (Tatarin, 2003: 26)

Naime, ovo je djelo pokladna igra u stilu njemačkih Fastnachspiele pri čemu mašta ima važnu ulogu (Georgijević, 1969: 285), a kao temeljni elementi pokladnog teatra u djelu se javljaju naivnost i misterioznost. Osim dostupne kazališne kulture, postoje djela koja su mogla poslužiti kao uzor Titušu Brezovačkom u pisanju *Matijaša*. Držislav Švob tako navodi utjecaj Goetheova *Fausta* (v. Hećimović, 1971: 20 – 26). Osim brojnih podudarnosti prizora u krčmi s Goetheovim prizorom u Auerbachovu podrumu u Leipzigu (Batušić, 2002: 128), u oba djela naposljetku dolazi do pretvorbe (Hećimović, 1971: 20 – 21). Međutim, brojne razlike između njihovih djela svjedoče o tome da Goethe ipak nije bio isključivi uzor Brezovačkom. Još se jednom važnom obilježju *Matijaša* pripisuju različiti utjecaji. Riječ je o „kazalištu u kazalištu“, to jest o „predstavi u predstavi“, za koje se drži da je Brezovački mogao upoznati kod Shakespearea, Molièrea, Corneillea i Goldonija (Batušić, 2002: 129 – 137). S druge strane, budući da između lika Matijaša i Kriptosophusa iz njemačke drame Leopolda Aloisa Hoffmana *Der Dorfpfarrer* postoji sličnost, navedeno je djelo također moglo poslužiti kao poticaj Brezovačkom da napiše svoju dramu u kojoj će čarobnjak biti nositelj naprednih misli. Međutim, u njegovoj je drami motivacija i radnja izrađena na temelju iskustva u vlastitoj sredini (Bogišić, 1974: 367). Novije

interpretacije uspoređuju *Matijaša* s dvama mađarskim „grabancijaškim“ dramama Jánosa Illeia *Tornios Péter* te Imre Hagymásia *Garabontzás László* (Batušić, 2002: 137).

Naime, nositelj radnje u komediji je Matijaš Grabancijaš dijak. „Grabancijaš“ se poblizje određuje kao: „čovjek koji je mogao i znao izvoditi svakojake vragolije, ali nije nikada nikomu zla činio.“ Naime, „grabancija je pokvarena talijanska riječ gramanzia (mjesto negromanzia); grabancijaš je onaj koji radi negromancije.“ (Hećimović, 1971: 22) Matijaš, kao središnja ličnost, ne označava samo đaka koji je završio škole i ide po svijetu nego i čarobnjaka, što u osnovi znači riječ grabancijaš. On se razumije u prizivanje duhova i pogađanje budućnosti te ima nadnaravne osobine. Može se pretvoriti u druge likove, a isto tako može pretvarati i druge. Sve je to moguće jedino ako je riječ o pokladnoj drami. Tome u prilog idu i pokladni rekviziti kao što su trikovi s nevidljivom travom, magarećim i svinjskim glavama, smrću s kosom i drugi (Georgijević, 1969: 286). Kombol (1945) pak zaključuje da Matijaš i nije nekakav čarobnjak nego pametan mladić koji iskorištava lakovjernost drugih ljudi da ih izliječi od njihovih mana. Matijaš je u stvari nositelj piščevih ideja, što potvrđuje i Bogišić. Kroz njega progovara sam Brezovački, rodoljub i moralist. Opisu Matijaša pridružuje se i Tatarin (2003) prema kojemu je Matijaš grabancijaš „prosvjetitelj koji zastupa racionalistički pogled na svijet“, ismijavajući pritom pučka vjerovanja. „On je neka čudna kombinacija proricatelja i coprnjaka koji se zalaže za zdrav razum, rad i red, a pritom je obdaren čudesnim moćima.“ (Tatarin, 2003: 27)

Nadalje, cijela je komedija građena prema unaprijed stvorenim smjernicama, stoga su likovi jednolični s dva glavna svojstva, beskrupuloznost u postizanju životnih ciljeva i već spomenuta lakovjernost primitivaca (Kombol, 1945: 394). U svojoj osnovi likovi su karikirani, ali ipak u granicama smiješnoga. Kroz njih se otkriva naličje tadašnjega „purgarskog, građanskog i birokratskog sloja, često u deformiranom i groteskno–naivnom obliku“, a ujedno se nudi uvid u trgovinu i gostioničarski život, školovanje mladeži u tuđini, udaju purgarskih kćeri za aristokrate i slično (Georgijević, 1969: 286–287). Naime, djelo je tematski inspirirano svakodnevnim zagrebačkim životom na prijelazu stoljeća, a taj je grad i mjesto radnje. Brezovački pritom nastoji „izrugivati i kritizirati predstavnike viših staleža, obrtnike, pravnike uopće kojekakve gradske službenike.“ Takva je tobožnja gospoda, znanjem i statusom različita od prostoga puka, izložena ironiji i cinizmu te otkrivanju njihove sklonosti kockanju, lijenosti te stjecanju novca bez truda. Na taj su način prikazane mnogobrojne mane onih koji bi trebali biti poštene te primjer drugima. U djelu je tako iskrivljena ljestvica moralnih vrijednosti jer su oni plemeniti po znanju i imanju „moralno sasvim nevrijedna bića“, dok je puk primjer karakternih osoba (Tatarin, 2003: 26). Autor Gudel uz to naglašava tendenciju Brezovačkoga da se „ruglu izvrigne vjerovanje u

grabancijaša i njegove čarolije“, što se postiže riječima i djelima lika Matijaša. Tako Matijaš Grabancijaš komediju završava svojim moralizatorsko–poučnim monologom:

„Da sem glave druge, črni obraz, velikoga nosa, smrt i druga iskazal, ne čudete se, ar to onomu, koj po školah hodi i marljivo vu izvedanju naravskeh priprečenj trsi se vučiti, lahko včiniti je, i zato ova priprečenja ne coprijam nego navuku i znanju naravskom pripisati morate; to meni verujte, ar sem grabancijaš dijak.“ (citirano prema Hećimović, 1971: 23)

S namjerom prikazivanja pojedinih mana i grijeha povezana je i njome uvjetovana ilustrativna organizacija komedije. Naime, komedija nema čvrsto organiziranu radnju, a prizori se nižu prema potrebi i želji da se na sceni pojave novi likovi. Manjak jedinstvene razvojne linije u radnji dovodi do ponavljanja i jednoličnosti u komadu kao cjelini, što je nadomješteno snažnom komičnošću (Bogišić, 1974: 369). U drami nema stroge uzročno–posljedične povezanosti među pojedinim segmentima priče, a prizori su prije svega povezani likom Matijaša (Tatarin, 2003: 28). Uz svu jednoličnost i namještenu namjernost, komedija kao kazališni komad ipak živi, i to od duhovitoga i živahnoga pučkog tona, nekoliko smiješnih prizora i od sočne kajkavštine, pune lokalne slikovitosti (Kombol, 1945: 394).

4.2. Elementi svakodnevice

Hrvatsku književnost potrebno je sistematski proučavati kako bi se dobio potpuniji, komparativni, sinkronijski i dijakronijski uvid u određene teme kao što su konkretna znanja o ljudima, objašnjenju njihovog ponašanja, vjerovanju i doživljaju svijeta. Riječ je upravo o kombinaciji gledanja koja se odnosi na gledanje književnog u povijesnom, povijesnog u književnom, antropološkog u povijesnom ili književnom, pri čemu u gledanju nastaje nova kvaliteta. Predmet istraživanja tako postaje ono što izviruje ispod „debelih konstruktivnih stupova“ tradicionalno usmjerene povijesti i etnologije. (Gulin, 1996: 167) Tome teži svakodnevica u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća. Književni tekst nastaje u ozračju vremena i prostora, stoga su književne slike i likovi „kontaminirani“ kulturom. Radi se o kulturnoj stvarnosti ispod tekstualne razine koja je uvijek „superodirana“ jer daje kontekst i značenje. (Gulin, 1996: 152)

„Svakidašnjost, to su sitni događaji koji se jedva ukazuju u vremenu i prostoru.“ (Braudel, 1992: 19) Materijalni život čine ljudi i stvari, stvari i ljudi. Strukture svakodnevnog života jesu prehrana, stanovanje, odjeća, raskoš, oruđe, novčana sredstva, što nije jedini način njegove procjene. (Braudel, 1992: 19)

U komediji *Matijaš Grabancijaš dijak* istraživana je svakodnevica kroz sljedeće pojavne oblike: hrana i piće, stanovanje, odjeća, različiti predmeti i oruđa, međuljudski odnosi, zanimanja, životinje i biljke. Dobiveni se rezultati interpretiraju u nastavku teksta.

Od hrane se u *Matijašu Grabancijauš dijaku* spominje: *sir* (96), *med* (97), *oblizeki* (98), *kruh* (100, 110), *pečenka* (123), *slanina* (129), *štokfiš* (136). Sir, kao jeftina bjelančevina, jedno je od velikih narodnih jela u Europi, a u Francuskoj je polako dosežao i svoj kulinarski ugled. (Braudel, 1992: 220) Kruh se u djelu navodi u sekundarnom značenju, podrazumijevajući hranu općenito. Također, koristi se termin *profunt* koji označava vojnički kruh:

„Tak sem ravno i ja čul, samo toga ne da se do gač i rubače bi sleči moral; metemtoga i ovo se lahko včiniti more, samo da su k tomu poslu potrebni koji su dobro segurni i neplašlivi, da ne bi bilo **profunta** domom donesli.“ (100)¹

¹ Brezovački, Tito, 1973. Dramska djela. Pjesme (Matijaš Grabancijaš dijak), Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 22, priredio Branko Hećimović, Zagreb: Matica hrvatska.

„Kao što ima žita i žita, ima kruha i kruha.“ (Braudel, 1992: 137 – 138) Budući da je bijeli kruh mnogima predstavljao raskoš, seljaci su se hranili crnim kruhom ili pak onim koji nije pšenični. (Sarti, 2006: 195)

Nadalje, u Europi je vladala neumjerenost u mesu u svim oblicima, kuhano ili pečeno, s povrćem ili bez njega, a posluživalo se hrpimice, na golemim pladnjevima. Za razliku od bijeloga kruga, meso kao raskoš nije bilo namijenjeno samo bogatima, ono se posluživalo i u gostionicama. (Braudel, 1992: 197)

U Matijašu se osim mesa spominje i sušeni bakalar pod nazivom *štokfiš*:

„Jedan dober prijatel me je prosil da bi mu štokfiša pripravil.“ (136)

Naime, Europa je imala raznolike izvore riba, prije svega važne zbog vjerske zabrane, posta: „Doista, bakalar je neizbježni izvor hrane u vremenu korizme ili pak hrana siromašnih.“ (Braudel, 1992: 224, 230)

Od začina u djelu se spominje *češnjak* (96), *papar* (98) i *cukor* (98):

„...drugač je to negda bilo kada pri jednom knezu Vragoviču celo leto nî več potrošeno kak jeden frtalj kave i pol frtalja cukora; ali zato pak je papra, meda i stroga vina prez mere i vage potrošeno.“ (98)

U srednjem vijeku stol siromaha imao je, između ostalih, i začim češnjak koji se često koristio (Braudel, 1992: 231). Naime, strast za začinima koja je dominirala u srednjem vijeku opala je u vrijeme kada je iz zemalja, do kojih se nedavno došlo, počelo pritjecati obilje papra, cimeta i klinčića. Te su začine, sada već nadohvat svakome džepu, bogataši počeli gledati s visoka te su ih prepustili nescima nižih slojeva. (Sarti, 2006: 198) „U povijesti prehrane papar zauzima posebno mjesto. Običan začim, koji danas ne smatramo neophodnim, bio je stoljećima, uz ostale začine, predmet trgovine Levanta.“ (Braudel, 1992: 230) Šećer se pak najprije koristi kao lijek, a potom se u 16. stoljeću proždire iz lakomosti i umjesto kao lijek, koristi se kao hrana. (Braudel, 1992: 235 – 237)

Svi citati iz djela bit će navedeni prema istom izdanju, i to tako da će u zagradi biti naveden broj stranice na kojoj se citat nalazi.

U djelu se nailazi i na dodatke kavi kao što su *čičak*, *kostanj* (kesten), *mandala*, *krumpir*, *merlin* (mrkva), *žir* (98):

„...zmislili su nekoji premogućni skupci vsakojački način kave: jedni opečeju *čička*, drugi *kostanja*, tretji nekakve zemalske *mandale*, ovi *krumpira*, oni *merlina*, nekoji *žira*, to si skuhaју kakti kavu...“ (98)

Navedeni dodaci prije svega su biljke koje mogu poslužiti i kao hrana. Naime, krumpir se pojavio još u drugom tisućljeću prije naše ere, a obično se koristio sasušen jer se tako mogao dugo čuvati. (Braudel, 1992: 172) Iako se u početku uzgajao kao egzotična i luksuzna biljka, kao gomolj pristigao iz Amerike, dugo se gledao sumnjičavo. (Sarti, 2006: 206) Leksemi koji upućuju na objed u djelu su: *obed*, *večera* i *ruček*.

Vežano uz piće, u djelu se spominje: *kava* (93), *slivova juha z medom i mlekom* (97) koja predstavlja čaj, *mleko* (97), ali i *vino* (22, 96, 121) koje autor upotrebljava u različitim značenjima:

„Iz zla na dobro – imate hižu, tirate meštrijū držite detiče; vsaki dan, ako nebu curelo, bude vendar gusto vu mošnjū kapalo; ne bude se po kuteh *kava* pila...“ (93)

„Hvala velika, nemam stanovito časa; pak sem i tak vre doma ručkal *slivovu juhu z medom i z mlekom*.“ (97)

„Veselo mu srce,
Koji pije *vince*;
V tugi je batrivost,
Vu nesreči zablivost.“ (121)

Moda kave došla je iz Azije, zbog čega se od druge polovice 17. stoljeća javljaju novi oblici druženja, kavane. „Upravo zbog njezinog stimulativnog učinka kava je postala jedan od simbola

građanske racionalnosti i efikasnosti.“ (Sarti, 2006: 209) Kava se smatrala čudotvornim lijekom, a kao napitak u modi nije ostala samo piće otmjenih. (Braudel 1992: 271 – 273)

„Čaj, podrijetlo kojega je kinesko, stigao je pak iz Indije početkom 17. stoljeća. Njegova se potrošnja osobito rasprostranila u Engleskoj gdje je prvo osvojila elitu, a zatim i pučke slojeve“ (Sarti, 2006: 209), stoga je kipuća voda za čaj uvijek bila pripremljena čak i u siromašnim kućama Kine i Japana (Braudel, 1992: 269).

Za vino autor koristi različite terminenazive kao što su: *vino, vince, čisto vino mladosti*. U djelu je vino simbol zemaljskoga raja u kojemu svi uživaju. Naime, vino je bilo najrasprostranjenije u sredozemnoj Europi, no cijenili su ga viši slojevi cijeloga kontinenta. (Sarti, 2006: 211) U 18. se stoljeću urbano pijanstvo povećava u gradovima te zahvaća i sela. (Braudel, 1992: 244, 249). „Uistinu, vino je postalo jeftina hrana, i to, uglavnom, vino loše kvalitete.“ (Braudel, 1992: 250) Leksemima *flaša i butelja tokajera* autor također pažnju usmjerava na vino.

Elementi stanovanja u djelu, koji još uvijek upućuju na oskudicu, jesu: *vrt* (92) koji se veže uz kuću, *zelena komora* (95) koja predstavlja podrum, *postelja* (99), *poplun* (115), *stol* (121), *vrata* (136). Za kuću se navodi niz leksema kao što su *hiža* (93), *krov* (94), *dom* (98), *imanje* (116), pojavljujući se u primarnom značenju:

„Iz zla na dobro – imate **hižu**, tirate meštiju, držite djetiče...“ (93)

„Još, još pri pomenšeh ima gde obeda, gdje večeru, ali pri povekšeh oneh koj z drugemi kaj zapovedati imaju, niti ju pod **krov** ne pustiju...“ (94)

Naime, jedna „kuća“ kakva god da je, traje i neprestano svjedoči o sporosti civilizacija, odnosno kultura koje tvrdokorno nastoje sačuvati, održati, ponavljati. (Braudel, 1992: 282) Što se pokućstva tiče, na Zapadu ni seoska ni gradska sirotinja nema pokućstva, bar ne do 18. stoljeća, kada se počinje širiti elementarna raskoš koja uključuje stolice, vunene madrace ili ležajeve od perja. (Braudel, 1992: 300)

„Možda upravo potreba da se bori protiv hladnoće pridonosi objašnjavanju središnjeg položaja kreveta u namještaju kuća: ako je kamin jedno središte kućanskoga prostora i obiteljskih odnosa, krevet je neupitno drugo.“ (Sarti, 2006: 132) U kućama srednje klase krevet je bio najskuplji predmet. Opremljenost kreveta varirala je budući da se kretala od jednostavne slame i bijednih slamarica do obilja madraca i skupocjenih ukrasnih krevetnih pokrivača. (Sarti, 2006: 132, 140)

Od elemenata stanovanja izdvajaju se i *vrata*:

„*Mučète, mučète, vre je ovde na vratah*“ (94)

Naime, vrata su bila neizostavan dio jer se jedna nastamba uvijek sastojala od četiri zida, stropa, poda, jednog ili više prozora, jednih ili više vrata. (Braudel, 1992: 312) „Sve do XVII. stoljeća vrata su uska, otvaraju se prema unutra omogućujući prolaz samo jednoj osobi.“ (Braudel, 1992: 315)

U djelu *Matijaš Grabancijaš dijak* najbrojniji su odjevni predmeti koji upućuju na način odijevanja u 18. stoljeću: *svilne oprave* (93), *hlače* (93), *menten* (93), *kućma kapa* (93), *cajnek* (94), *rubачa* (100), *gač* (100), *kiklica* (115), *krpic* (116), *starinska naroda nošna* (116), *štaubmontl* (134) i *branilce* (135) koji predstavljaju ogrtače. Od obuće se pojavljuju *škornje* (93) i *čizme* (97). Moda svjedoči o civilizaciji, o društvu koje se tih godina odijevalo jednostavno. Naime, ako je društvo stabilnije, moda je manje promjenjiva. Iako se odjeća u 17. stoljeću promijenila, odjevni predmet koji je ostao sasvim isti bila je narodna nošnja žena. Postojala je tek razlika u načinu češljanja. (Braudel, 1992: 333)

Od posebne je važnosti bila dva puta spomenuta *rubачa*, odnosno košulja:

„*Najprvič mora jeden ali više, (...) na jednom križanju putov ob jedenajsti vuri po noči sebe do rubače i gač sleči...*“ (100)

Naime, „nestanak kupaonice u 16. i 17. stoljeću ne podrazumijeva i nestanak brige za čistoćom. U takvim je prilikama rublje igralo ključnu ulogu. Vjerovalo se da ono upija prljavštinu i nečistoću epiderme.“ (Sarti, 2006: 224) Košulja je pritom predstavljala glavni komad donjeg rublja te stari komad odjeće koji je tek u 15. stoljeću postao dosta čest u talijanskim selima, iako je prisutan i u 13. i 14. stoljeću. Na dvoru je bila vrlo raširena, a čini se da se, za razliku od ostalih, tu mijenjala svakodnevno. (Sarti, 2006: 228)

Od materijala se osim *kože* (135) spominje i *svila* (93). „Ljubomorno čuvana, bila su joj potrebna stoljeća da iz Kine dođe u Europu.“ (Braudel, 1992: 349)

O svakodnevnom životu svjedoče titule te razna zanimanja kao što su: *meštar* (93), *kralj* (94), *opančar* (95), *krznar* (95), *vitez* (97), *knez* (98), *pisar* (108), *cesar* (116), *trgovec* (122), *kelner* (123), *mesarski djetič* (140) i drugi. Između ostaloga, spominje se i *služba domovini* (105):

„*Verujem ja to, ar ovak mlada gospoda kada se **domovini na službu** alduju, ni jednoga hipa ne zamudiju svoju vernost i prikladnost očivestu pokazati.*“ (105)

Od predmeta navode se: *galge* (95), *torbica* (96), *knjig* (97), *šalica* (98), *kupica* (101), *kinč* (115), *karte* (124), *novine* (130), *ambrela* (134), *kihača* (137) i drugi. *Kinč* predstavlja nakit koji vežemo uz odijevanje i modu toga vremena, a *kihača* koju obično vežemo uz pripremu jela, u ovom slučaju predstavlja „alat“ koji služi za tuču. *Karte* su, na primjer, oblik zabave i druženja u krčmi:

„*(Hanzl postavi **karte** na stol, odide.)*“ (124)

Ipak, najvažnijim se nameće novac koji se pojavljuje u različitim terminima i vrstama: *novac* (95), *krajcar* (95), *škuda* (95), *žutak* (95), *penez* (96), *forint* (96), *cekin funt* (98), *dukat* (126).

U djelu je vidljiva i uporaba oruđa kao što su *sablja* (108), *oštri noži* (119), *lopate* (130), *palica* (133), ali i *velika pila* (99) te *motike* (99) koje Smolko navodi u opisivanju napada koji je doživio:

„...*okolu pol noči probudim se i čujem ne dalko od mene pod onem **velike pilom** ze vsun močjum kopati; zdignem glavu i spazim da jedno tri z **motikami** verno delaju...*“ (99)

U djelu autor progovara i o međuljudskim odnosima. Tako su spomenuti svi članovi obitelji, ali i odnosi izvan obitelji. Osim u primarnom, neki su od odnosa u prenesenom značenju. Tako se spominju: *muži* (125), *roditeli vaši* (108), *deca njihova* (108), *otac* (116), *matere* (119), *sin opančara* (95), *kćer* (119), *sestra Pravica* (94), *pravi brati* (96), ali i *sused* (92), *tovaruš* (92), *prijatel* (95), *kume* (125) ...

Od životinja najčešće se pojavljuju domaće životinje, iako one nisu jedine. Takve su životinje: *janci* (119), *voli* (123), *puran* (129), *tele* (136) i drugi. Svinja se navodi kao *prasec* (113), *krnjak* (129) ili *svinje* (104). Spominju se još i *medved* (94), *vukovi* (119), *piškor* (140). Psi se navode kao *cucki* (94) ili *pes* (117), a uz njih se pojavljuju i lovački psi *kopov* (114) i *jagar* (114). Sve navedene životinje imaju preneseno značenje jer se javljaju u smislu obraćanja ili kao usporedbe, dok se *osel* (129) i *svinja* (129), primjerice, javljaju pri pretvorbi u životinje:

„(Dobiju obodva najedenput on *oselsku*, ov *svinsku* glavu.)“

U djelu se spominje i nekoliko biljaka. Osim gore spomenutog *češnjaka*, *čička*, *kostanja*, *mandala*, *krumpira*, *merlina* i *žira*, javlja se *hruška* (92), *trava* (110) i *koprivje* (114). Svakako važna biljka, ali i podražujuće sredstvo je *duhan* (113) ili *tubak* (129):

„I vreme bi mu bilo jedenput; ali bi skupa pamet i držanje moral pobolšati, ar zaisto ves, kulik je, nî šnof *duhana*.“ (113)

„Duhan je biljka koja potječe iz Novog svijeta.“ (Braudel, 1992: 276) Između 16. i 17. stoljeća osvojio je svijet, a uspjeh mu je veći od uspjeha čaja ili kave. Ova biljka u Europi je poznata po mnogim medicinskim svojstvima koja mu pripisuju. (Braudel, 1992: 276 – 277)

*

Komedija *Matijaš Grabancijaš dijak* poslužila je, dakle, kao književni predložak na kojemu je provedeno istraživanje pojava oblika svakodnevice 18. stoljeća. O međuljudskim odnosima i zanimanjima djelo je ponudilo dosta informacija te nešto manje o materijalnim datostima (hrana, piće, stanovanje, odijevanje)

5. Zaključak

Dramski pisac i prigodni pjesnik Tituš Baltazar Brezovački zauzeo je važno mjesto u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća. Iako se njegov dramski rad svodi tek na nekoliko djela, to su djela iznimne književne vrijednosti. Istaknuo se tako nabožnom dramom *Sveti Aleksij* te komedijama *Matijaš Grabancijaš dijak* i *Diogeneš*. Budući da su njegove komedije svrstane među četiri ponajbolje kajkavske komedije, napisane početkom 19. stoljeća, Tituš Brezovački jedan je od najznačajnijih predstavnika kajkavske književnosti. Osim komediografije, pisao je i prigodnice na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku. Pisanje štokavskim dijalektom upućuje na to da je Brezovački, više od svojih suvremenika, naslućivao ulogu štokavštine kao književnoga jezika.

Nudeći uvid u trgovinu i gostioničarski život, školovanje mladeži u tuđini, udaju purgarskih kćeri za aristokrate, kao i sklonost kockanju, lijenosti i novcu stečenom bez truda, njegovo djelo *Matijaš Grabancijaš dijak* pokazuje znatan smisao za slikanje tadašnjega društva. Izrugivanjem i kritiziranjem ponašanja predstavnika viših staleža, prikazujući različita zanimanja i statute ljudi, Brezovački iskrivljuje ljestvicu moralnih vrijednosti. Uz to, samim likom Matijaša izruguje pučka vjerovanja. Upravo zbog toga elementi svakodnevice igraju važnu ulogu. Odjeća, piće, elementi stanovanja, odjevni i uporabni predmeti, zanimanja i oblici međuljudskih odnosa, kao i biljke i životinje, svjedoče o vremenu, ljudima i prilikama hrvatskoga purgarskog (građanskog) i plemićkog života 18. stoljeća. U odnosu na najčešće varirane lekseme *kuća*, *vino* i *novac*, može se izvesti zaključak da navedeni pojmovi na svoj način govore o životu tadašnjega društva. Naposljetku, zato što se u njegovim likovima mogu prepoznati i današnji tipovi ljudi, Brezovački je uspio zahvatiti probleme koji su vremenski i prostorno neomeđeni, stoga je komedija i danas aktualna.

6. Literatura i izvori

1. Batušić, Nikola, 2002. *Starija kajkavska drama*. Zagreb: Disput.
2. Braudel, Fernand, 1992. *Strukture svakidašnjice. Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*. Zagreb: August Cesarec.
3. Bogišić, Rafo, 1974. *Književnost prosvjetiteljstva*, u: Franičević, Marin – Švelec, Franjo – Bogišić, Rafo, 1974. *Povijest hrvatske književnosti*, Knjiga 3. Zagreb: Liber.
4. Brezovački, Tito, 1973. *Dramska djela. Pjesme (Matijaš Grabancijaš dijak), Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Knjiga 22, priredio Branko Hećimović, Zagreb: Matica hrvatska.
5. Frangeš, Ivo, 1987. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb – Ljubljana: Matica hrvatska.
6. Georgijević, Krešimir, 1969. *XVII stoljeće – Prilike u Hrvatskoj u XVII stoljeću*, u: *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb: Matica hrvatska.
7. Guljin, Valentina, 1996. *Antropološka vizura povijesti: Držičev Dubrovnik*. Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva, 19, str. 151-169.
8. Hećimović, Branko, 1971. *Dvije komedije Tita Brezovačkog*, u: Hećimović, Branko – Flegar, Milorad, 1971. *Dva komediografa*. Zagreb: Školska knjiga.
9. Kombol, Mihovil, 1945. *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska.
10. Sarti, Raffaella, 2006. *Živjeti u kući. Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500. – 1800.)*. Zagreb: Ibis grafika.
11. Tatarin, Milovan, 2003. *Stara hrvatska drama*. Zagreb: Znanje.
12. Vodnik, Branko, 1913. *Povijest hrvatske književnosti*, Knjiga 1: *Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagoljskoj književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.